

к.ф.н. Лариса Ніколаєнко

Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України

Відділ слов'янських мов

тел. +380 44 279 02 92

e-mail: larysanik@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2834-1208>

РОЛЬ ОЦІНКИ У ВЕРБАЛІЗАЦІЇ СВІТУ ЕМОЦІЙ ЛЮДИНИ

ABSTRAKT

ROLA OCENY W WERBALIZACJI ŚWIATA EMOCJI CZŁOWIEKA

Celem artykułu jest przedstawienie problemów teoretycznych badania roli oceny w werbalizacji emocji człowieka. W językoznawstwie bardzo niewielka liczba badań poświęcona jest konceptualizacji emocji w aspekcie aksjologicznym. Autorka dowodzi, że w konceptualizacji uczuć najczęściej mają miejsce oceny hedonistyczne oraz moralne. Ocena moralna charakteryzuje działania oraz intencje człowieka, jego stosunek do innych ludzi z punktu widzenia dobra i zła. W werbalizacji emocji wyraża się ona poprzez epitety połączone z nazwami uczuć, a także poprzez reprezentacje językowe uczuć bliskich lub bieżących. Ocena hedonistyczna charakteryzuje odczuwanie emocji przez podmiot w skali przyjemnie/nieprzyjemnie. W werbalizacji emocji wyraża się ona poprzez opisy metaforyczne, które reprezentują cechy konceptualne oraz obrazy asocjacyjne uczuć.

Słowa kluczowe: ocena hedonistyczna, ocena moralna, emocja, charakterystyka aksjologiczna, werbalizacja

ABSTRACT

THE ROLE OF ASSESSMENT IN THE VERBALIZATION OF THE WORLD OF HUMAN EMOTIONS

The aim of the article is to present the theoretical problems of researching the role of assessment in the verbalization of human emotions. In linguistics, a very small number of studies are devoted to the conceptualization of emotions in the axiological aspect. The author proves that hedonistic and moral assessments are most often present in the conceptualization of feelings. Moral assessment characterizes the actions and intentions of a person, and his attitude towards other people from the point of view of good and evil. In the verbalization of emotions, it is expressed with the help of epithets that are combined with the

names of feelings, as well as through the linguistic representation of close or polar feelings. Hedonistic assessment characterizes the feeling of the subject of emotion on a scale of «pleasant/unpleasant». In the verbalization of emotions, it is expressed through metaphorical descriptions that represent conceptual signs and associative images of feelings.

Key words: hedonistic assessment, moral assessment, emotion, axiological characteristic, verbalization

1. Оцінка як міждисциплінарна категорія

Мета статті полягає у тому, щоб представити теоретичні питання, пов'язані з дослідженням ролі оцінки у вербалізації емоцій людини. Через наше дуальне сприйняття світу ми постійно протиставляємо добро злу, розрізняємо хороше та погане, приємне та неприємне, корисне та шкідливе тощо. Фактично протягом свого життя ми постійно оцінюємо все, що нас оточує і що з нами відбувається. «Оцінка задається фізичною і психічною природою людини, її буттям і відчуттями; вона задає її мислення і діяльність, її ставлення до інших людей і до предметів дійсності»¹. Оцінка відіграє важливу роль у нашому сприйнятті об'єктивної реальності, у її мовній концептуалізації та категоризації. За словами російської лінгвістки О.М. Вольф, у мові відображається взаємодія дійсності й людини в найрізноманітніших аспектах, одним із яких є оцінний: об'єктивний світ членується мовцями з погляду його ціннісного характеру – добра і зла, користі і шкоди тощо; ціннісні стосунки закріплені в мові в семантичних, а іноді й синтаксичних структурах². Як зазначає Н.Д. Арутюнова, в особливостях ціннісного підходу до дійсності ми шукаємо ключ до розуміння й пояснення механізмів мови, скеровуючи своє дослідження від принципів життя до принципів мови³.

Оцінка – це універсальна категорія, яка має давню традицію вивчення у філософській етиці та філософській логіці. Віднедавна об'єктивація оцінки в мові стала предметом уваги й лінгвістів. Ця категорія має безліч інтерпретацій у різних науках. О.А. Івін поняття *оцінка* тлумачить як виражене в мові позначення встановлення ціннісних стосунків між суб'єктом і предметом оцінювання, поняття *цінність* – як усе, що є об'єктом бажан-

¹ Н.Д. Арутюнова, *Аксиология в механизмах жизни и языка*, [в:] *Проблемы структурной лингвистики 1982*, В.П. Григорьев (ред.), Москва 1984, с. 5.

² Е.М. Вольф, *Функциональная семантика оценки*, Москва 2002, с. 5–6.

³ Н.Д. Арутюнова, *Аксиология в механизмах...*, с. 5.

ня, потреби, прагнення, інтересу тощо⁴. Є.С. Маслов оцінку розглядає як характеристику, що дається суб'єктом об'єкту з позиції будь-якої цінності⁵, а цінність, своєю чергою – як властивість об'єкта, що є важливою для суб'єкта⁶.

У лінгвістиці, на думку О.М. Вольф, оцінка як семантичне поняття становить собою ціннісний аспект значення мовних виразів, який можна інтерпретувати як «А (суб'єкт оцінки) вважає, що Б (об'єкт оцінки) хороший/поганий»; оцінка може бути обмежена елементами, меншими, ніж слово, а може характеризувати і групу слів, і ціле висловлювання⁷. За визначенням української лінгвістики Т.А. Космеда, оцінка передбачає наявність у мові такої думки про денотат, яка виражає його характеристику з огляду на категорії цінності⁸. Л.В. Надеїна під оцінкою розуміє інформацію про ціннісне ставлення суб'єкта мовлення до певної властивості позначуваного⁹.

Н.Д. Арутюнова, наголошуючи на розмежуванні загальної та часткової оцінок, зазначає, що аксіологічні значення представлені в мові двома основними типами: загальнооцінними та частковооцінними. Перший тип реалізується за допомогою прикметників *хороший* та *поганий*, а також їхніх синонімів з різними стилістичними та експресивними відтінками, які виражають голістичну оцінку (за сукупністю ознак). Частковооцінні значення дають оцінку одному з аспектів об'єкта під певним кутом зору. Серед них лінгвістика розглядає такі категорії оцінок:

- 1) сенсорно-смакові, або гедоністичні, оцінки (*приємний – неприємний, смачний – несмачний*);
- 2) психологічні оцінки: а) інтелектуальні (*цікавий – нецікавий*) та б) емоційні (*радісний – сумний*);
- 3) естетичні оцінки (*красивий – некрасивий*);
- 4) етичні оцінки (*моральний – аморальний, добрий – злий*);
- 5) утилітарні оцінки (*корисний – шкідливий, сприятливий – несприятливий*);
- 6) нормативні оцінки (*правильний – неправильний*);
- 7) телеологічні оцінки (*ефективний – неефективний*)¹⁰.

⁴ А.А. Ивин, *Основания логики оценок*, Москва 1970, с. 25.

⁵ Е.С. Маслов, *Основные категории и проблемы теории ценностей: Учебно-методическое пособие*, Казань 2010, с. 24.

⁶ Там само, с. 7.

⁷ Е.М. Вольф, *Функциональная семантика...*, с. 5–6.

⁸ Т.А. Космеда, *Аксіологічні аспекти прагмалінгвістики: засоби вираження категорії оцінки в українській та російській мовах*. Автореф. дис ... докт. філол. наук, Харків 2001, с. 10.

⁹ Л.В. Надеина, *Метафора движения и оценка*, „Филологические науки. Вопросы теории и практики“ 2011, № 1, с. 117.

¹⁰ Н.Д. Арутюнова, *Типы языковых значений. Оценка. Событие. Факт*, Москва 1988, с. 75.

Вказані категорії частковооцінних значень, за словами лінгвістики, утворюють три групи. До першої входять сенсорні та психологічні оцінки, тобто оцінки, пов'язані з відчуттями, чуттєвим досвідом – фізичним і психічним. Вони орієнтують людину у природному й соціальному середовищі, сприяючи її акомодатції, досягненню комфортності. Другу групу утворюють сублімовані оцінки. До них належать дві категорії – естетичні та етичні оцінки. Вони піднімаються над сенсорними оцінками, «гуманізуючи» їх. Перші пов'язані із задоволенням почуття прекрасного, другі – із задоволенням морального почуття. Ці два типи почуттів складають ядро духовного начала людини. Позитивна етична оцінка в загальному випадку вимагає орієнтації на етичну норму, дотримання морального кодексу, тобто більшої чи меншої кількості правил і заповідей. Третю групу формують раціоналістичні оцінки, серед яких розрізняють утилітарні, нормативні та телеологічні оцінки. Вони пов'язані з практичною діяльністю, практичними інтересами та повсякденним досвідом людини¹¹.

Однак, як влучно зауважує російська лінгвістка Т.І. Вендіна, зрозуміло, що в різних семантичних сферах мови використовуються різні види оцінок, так у семантичній сфері «Людина» представлені переважно психологічні, етичні та естетичні оцінки¹².

2. Структура оцінки

У логіці в структурі оцінки зазвичай виокремлюють чотири компоненти:

- 1) суб'єкт оцінки – особа (або група осіб), що приписує цінність певному предмету шляхом вираження конкретної оцінки;
- 2) предмет/об'єкт оцінки – об'єкти, яким приписуються цінності, або об'єкти, цінності яких зіставляються;
- 3) характер оцінки: розрізняють абсолютну (*хороший, поганий, байдужий*) і порівняльну (*кращий, гірший, рівноцінний*) оцінки;
- 4) основу оцінки – те, відносно чого відбувається оцінювання¹³.

Розглядаючи структуру оцінки в мові, О.М. Вольф визначає її як модальну рамку, яка накладається на висловлювання і не збігається ні з його логіко-семантичною, ні з синтаксичною будовою. Як далі пояснює лінг-

---

¹¹ Там же, с. 76–77.

¹² Т.І. Вендіна, *Семантика оценки и её манифестация средствами словообразования*, „Славяноведение” 1997, № 4, с. 47.

¹³ А.А. Ивин, *Основания логики...*, с. 21–31.

вістка, головними елементами модальної рамки є суб'єкт та об'єкт оцінки, пов'язані оцінним предикатом. Суб'єкт оцінки (експліцитний або імпліцитний) – це особа або соціум, з погляду яких здійснюється оцінка; об'єкт оцінки – це особа, предмет, подія або стан речей, стосовно яких здійснюється оцінка. Предикат характеризується низкою ознак, що відображають специфіку оцінного ставлення суб'єкта до об'єкта. Ці елементи оцінної структури відповідають компонентам оцінки в логіці (суб'єкт, предмет та основа оцінки). Однак у природній мові, як зазначає дослідниця, оцінна структура побудована значно складніше і містить ще низку компонентів¹⁴. Так, згідно з О.М. Вольф, до оцінної модальної рамки крім суб'єкта оцінки, об'єкта оцінки та аксіологічного предиката, входить ще низка обов'язкових (експліцитних та імпліцитних) елементів, таких як аспект оцінки, оцінний елемент, оцінний стереотип та шкала оцінок. Також наявні периферійні елементи оцінки, серед яких оцінні класифікатори, мотивування тощо¹⁵.

Як зауважує О.М. Вольф, структура емоційного стану (суб'єкт емоції, предикат і причина емоції) та структура оцінки (суб'єкт оцінки, предикат і об'єкт оцінки) не збігаються, але перебувають у певному співвідношенні. Суб'єкт емоційного стану може бути (але не обов'язково є) суб'єктом оцінки. Предикат емоційного стану може включати (хоч і не обов'язково) оцінний смисл. Причина емоційного стану є об'єктом оцінки і містить оцінний смисл, який обов'язково узгоджується за знаком з оцінкою предиката¹⁶. Справді, суб'єктом оцінки може бути не лише суб'єкт емоційного стану (експерієнцер), а й спостерігач-оповідач. У цьому випадку, за словами О.М. Вольф, ідеться про входження структури емоційного стану до модальної рамки, ніби «другого порядку», куди входять (експліцитно чи імпліцитно) суб'єкт-спостерігач і предикат спостереження (сенсорний предикат групи «бачити» або «чути»). Існування модальної рамки «спостереження» підтримується тим, що емоційні стани часто описуються через їх прояви, так емоційні стани можна зрозуміти за зовнішнім виглядом, мімікою, рухами¹⁷.

¹⁴ Е.М. Вольф, *Функциональная семантика...*, с. 12.

¹⁵ Там же, с. 203.

¹⁶ Там же, с. 234.

¹⁷ Е.М. Вольф, *Эмоциональные состояния и их представление в языке*, [в:] *Логический анализ языка. Проблемы интенциональных и прагматических контекстов*, Н.Д. Арутюнова (ред.), Москва 1989, с. 69–70.

3. Типи оцінок у вербалізації почуттів

Серед величезного розмаїття праць, присвячених об'єктивізації оцінки в мові, дуже невелику кількість становлять розвідки, що розглядають проблеми аксіологічної концептуалізації емоцій. Ми досліджуємо роль оцінки в об'єктивізації емоцій груп «Заздрість» та «Співчуття» в польській, російській та українській мовах¹⁸. Аксіологічний підхід до вивчення вербалізації емоцій допомагає краще зрозуміти принципи їх концептуалізації та категоризації в мовній картині світу. Наша об'єктивізація емоцій у мові значною мірою є справою оцінювання. Її визначає узвичаєна в певній культурі система цінностей, оцінок і переконань. На проблему зв'язку емоцій та оцінки в дослідженні вербалізації емоційних станів звертає увагу О.М. Вольф. Вона пише, що «співвідношення емоцій та оцінки відображає основні аспекти філософських концепцій, що трактують природу емоцій: власне відчуття, сенсорне сприйняття, когнітивність [...] Із проблемою оцінок багато в чому пов'язаний і загальний підхід дослідників до того, що варто вважати емоціями»¹⁹. Український мовознавець О.О. Потебня почуття називав оцінкою змісту душі²⁰. У психології емоції розглядаються як диференційовані оцінки різних ситуацій²¹, як реакції, що містять безпосередню, інстинктивну позитивну або негативну оцінку тих чи тих об'єктів або процесів об'єктивної дійсності²². Тобто емоції – це завжди оцінні реакції суб'єкта на щось або на когось, на якусь ситуацію, це завжди оцінка чогось чи когось суб'єктом.

Однак, як і будь-які предмети чи явища об'єктивної реальності, людські почуття також можуть бути предметом оцінного судження і можуть отримувати ті чи ті аксіологічні характеристики. Варто зазначити, що оцінний аспект відіграє важливу роль передовсім у класифікації емоцій у філософських та психологічних концепціях. У мовній об'єктивізації аксіологічних характеристик почуттів можуть репрезентуватися оцінки з боку спостерігача чи оповідача (найчастіше спостерігач та оповідач виступають в одній

---

¹⁸ Див., зокрема, статті: Л.І. Ніколаєнко, *Оцінка в мовній концептуалізації емоцій групи «Співчуття» (на матеріалі польської, української і російської мов)*, „Мовознавство” 2016, № 3, с. 32–40; Л. Ніколаєнко, *Репрезентация эмоций группы “Сочувствие” в русской языковой картине мира (аксиологический аспект)*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Linguistica Rossica” 2016, t. 13, s. 67–75; Л. Ніколаєнко, *К проблеме аксиологической дескрипции жалости в русском языке*, „Studia Rossica Posnaniensia” 2017, z. 42, s. 219–230; Л. Ніколаєнко, *Репрезентация эмоций заздрости в украинській мовній картині світу (аксіологічний аспект)*, „Slavica Wratislaviensia” 2020, t. 172, s. 67–76.

¹⁹ Е.М. Вольф, *Функциональная семантика...*, с. 226–228.

²⁰ А.А. Потебня, *Эстетика и поэтика*, Москва 1976, с. 107.

²¹ Е.П. Ильин, *Эмоции и чувства*, Санкт-Петербург 2001, с. 52.

²² В.Н. Мясищев, *Личность и неврозы*, Ленинград 1960, с. 154.

особі), суб'єкта або об'єкта емоцій. Інакше кажучи, «позначаючи цінність певних явищ дійсності, емоції й самі є своєрідними цінностями»²³.

Польська лінгвістка А. Миколайчук звертає увагу на те, що оцінки в експлікаціях назв почуттів можуть бути пов'язані з різними елементами концептуальної структури емоцій. Вона визначає основні типи оцінок, які можуть бути представлені в семантичній структурі назв почуттів:

- 1) оцінка стосується події, що викликає почуття (здійснюється у категоріях добра та зла, а отже, того, що повинно або не повинно відбутися); автором оцінки є суб'єкт емоції; цей тип оцінки вважається основним, він представлений в усіх описах назв почуттів;
- 2) оцінка стосується об'єкта почуття, тобто (найчастіше) особи, на яку скероване почуття;
- 3) оцінка стосується самого почуття як переживання суб'єктом задоволення чи дискомфорту;
- 4) оцінка може стосуватися суб'єкта емоції, який вважає себе хорошим чи поганим у зв'язку з подією-причиною емоції;
- 5) оцінка стосується наслідків (проявів) почуття, а через них – самого почуття і його об'єкта;
- 6) оцінка стосується усієї ситуації, з якою оповідач пов'язує назву почуття²⁴.

Далі дослідниця говорить про те, що більшість названих оцінок (1–5) містяться у значеннях назв почуттів, лише оцінка ситуації, що моделюється за допомогою назви емоції (6), є чимось зовнішнім стосовно змісту цієї назви. Тому, як зазначає А. Миколайчук, постає питання про авторство оцінки. Оцінки, що входять до змісту поняття, за її словами, переважно трактуються як судження суб'єкта емоції, який, згідно з уявою оповідача, повинен вважати причину емоції позитивною або негативною (напр., захоплення – *відраза*), саме почуття приємним або прикрим (напр., *радість* – *смуток*), об'єкт почуття або себе хорошим чи поганим (напр., *гордість* – *сором*). Натомість оцінку наслідків почуття та ситуації переживання почуття загалом, на думку А. Миколайчук, повинен давати оповідач. Така оцінка концептуалізується переважно за допомогою фразеологізмів, серед яких оповідач свідомо вибирає відповідні одиниці для опису своїх і чужих почуттів та ставлення до них²⁵.

²³ Б.И. Додонов, *В мире эмоций*, Киев 1987, с. 49.

²⁴ A. Mikołajczuk, *Problem ocen w analizie wybranych polskich nazw uczuć z klasy semantycznej gniewu*, [w:] *Język a Kultura*, t. 14: *Uczucia w języku i tekście*, I. Nowakowska-Kempna, A. Dąbrowska, J. Anusiewicz (red.), Wrocław 2000, s. 120.

²⁵ Ibidem, s. 121.

За О. М. Вольф, оцінка в ситуації емоційних станів може бути орієнтована на суб'єкт переживання, об'єкт та джерело (або причину) емоційного стану, вона може мати різні точки відліку. Це може бути оцінка з позиції не лише суб'єкта емоційного стану, але й іншого актанта або оповідача (автора). Оцінка може також належати ціннісній картині світу, спільній для певного соціуму. Ці оцінки можуть відрізнятися. У випадку розбіжностей первісним вважається погляд суб'єкта. Оцінка події суб'єктом може збігатися і не збігатися з моральними уявленнями, властивими для певного соціуму чи автора. Інакше кажучи, може мати місце неузгодженість оцінок у різних модальних рамках одного висловлювання²⁶.

Заслугове на увагу думка А. А. Залізняка. Дослідниця порівнює оцінку предикатів емоційного стану та оцінку його об'єкта: «Оцінка за параметром "погано/добре" становить основу значення предикатів емоційного стану. Емоції, як відомо, бувають позитивними й негативними; одночасно вони містять позитивну або негативну оцінку об'єкта. При цьому знаки оцінки самого стану і його об'єкта зазвичай збігаються – хоч тут можливі і складніші співвідношення. [...] деякі емоційні стани (такі, як заздрість або ревності) припускають взаємодію кількох оцінок з різним знаком»²⁷.

Отже, узагальнюючи сказане вище, можна підсумувати, що оцінка в ситуації, яка описує емоційні переживання, може стосуватися різних її учасників – суб'єкта, об'єкта та причини емоції, а також самого емоційного переживання, його наслідків і всієї ситуації, що моделюється назвою почуття. Ця оцінка може здійснюватися з позиції спостерігача, оповідача (найчастіше спостерігач і оповідач виступають в одній особі), суб'єкта емоції, а в окремих випадках – навіть із позиції об'єкта емоції. Об'єктивація оцінки почуттів у літературних текстах передбачає їх опис з позиції спостерігача, оповідача або ж спостерігача-оповідача. Як зауважує О.М. Вольф, опис станів в авторському мовленні виявляється можливим, оскільки оповідач немовби «залазить у душу» дійової особи або оцінює її стан за непрямими ознаками²⁸. Якщо ж розповідь ведеться від першої особи, суб'єктом оцінки може бути і той, хто переживає емоцію (суб'єкт емоції), і навіть той, на кого вона скерована, тобто об'єкт емоції.

Ми поділяємо погляди мовознавців, зокрема А. Миколайчук та А.А. Залізняка, які вважають, що серед різних категорій оцінок у мовній об'єктивації почуттів найчастіше мають місце гедоністичні (або сенсорні)

²⁶ Е.М. Вольф, *Функциональная семантика...*, с. 231, 236.

²⁷ А.А. Залізняка, *Многозначность в языке и способы её представления*, Москва 2006, с. 513.

²⁸ Е.М. Вольф, *Состояния и признаки. Оценка состояния*, [в:] *Семантические типы предикатов*, О.Н. Селиверстов (ред.), Москва 1982, с. 325.

та моральні (або етичні) оцінки²⁹. Перший тип оцінок пов'язаний із сенсорними відчуттями задоволення чи дискомфорту під час переживання емоції суб'єктом (приємно/неприємно), другий – із поняттями добра та зла, схвалення та осуду (хороший/поганий).

О.М. Вольф також пише про роль цих оцінок в емоційних ситуаціях, щоправда не називаючи їх гедоністичними та моральними, пор.: «за будь-яких підходів до ролі оцінки в емоційній ситуації враховуються два аспекти – оцінка самого переживання як приємного або неприємного та оцінка ситуації як хорошої або поганої. У цих двох підходах відображаються два основні боки емоційних станів – їхній зв'язок із суб'єктивним аспектом ситуації емоційного стану, з одного боку, і з оцінкою причин, що викликали емоційний стан, чи з оцінкою об'єктів емоційного стану [...] тобто з об'єктивним аспектом ситуації емоційного стану, з іншого»³⁰.

Моральна оцінка спирається на розуміння того, що є добром і що є злом, вона характеризує вчинки і наміри людини відносно стосунків з іншими людьми³¹. У вербалізації емоцій така оцінка виражається за допомогою епітетів, що поєднуються з назвами почуттів. Такі епітети репрезентують антропоморфні ознаки, які можуть відображати ставлення спостерігача-оповідача до емоції, до експерієнцера або до об'єкта емоції, рідше – ставлення експерієнцера до свого емоційного переживання або до об'єкта емоції, іноді навіть – ставлення об'єкта до адресованої йому емоції. Також моральна оцінка може виражатися шляхом мовної об'єктивації супутніх близьких або полярних почуттів: назви близьких почуттів виступають синонімами до аналізованої назви емоції і підкріплюють її оцінку, назви ж полярних почуттів виступають антонімами до аналізованої емотивної назви та аксіологічно їй протиставляються.

Гедоністична оцінка характеризує відчуття суб'єкта емоції за шкалою «приємно/неприємно». У вербалізації емоційних переживань вона виражається через метафоричні дескрипції, які репрезентують концептуальні ознаки та асоціативні образи почуттів.

Зазвичай у мовній об'єктивації емоцій вектор гедоністичної оцінки (приємно/неприємно) збігається з вектором етичної оцінки емоцій як хороших або поганих. Проте існують моральні почуття, які досить важко однозначно кваліфікувати як позитивні чи негативні. Зокрема, до таких

²⁹ А. Mikołajczuk, *Problemi ocen...*, s. 121; А.А. Зализняк, *Заметки о словах: общение, отношение, просьба, чувства, эмоции*, [в:] *Ключевые идеи русской языковой картины мира*, Москва 2005, с. 288.

³⁰ Е.М. Вольф, *Функциональная семантика...*, с. 232.

³¹ Е.С. Маслов, *Основные категории...*, с. 19.

складних у плані оцінювання належать емоції групи «Співчуття», а також полярна емоція злорадства.

З позиції гедоністичних цінностей емоції групи «Співчуття» найчастіше характеризуються мовцями як дискомфортні і навіть болісні для суб'єкта емоційні переживання, викликані горем, стражданням інших, через що психологи класифікують їх як негативні. Натомість за параметрами добра та зла панівною в суспільстві є позитивна оцінка емоцій групи «Співчуття». Хоча тут можна певною мірою погодитися з О.М. Вольф, яка стверджує, що соціальна оцінка жалості неоднозначна і змінюється залежно від ситуації³². Тоді як полярна емоція злорадства є приємним для суб'єкта переживанням, він радіє від того, що хтось інший страждає. Тобто з позиції гедоністичних цінностей це позитивна емоція, психологи зараховують її до групи «Радість». Натомість з погляду суспільної моралі емоція злорадства завжди оцінюється негативно.

Якщо порівняти оцінку причини емоції і ставлення суб'єкта до об'єкта, то при емоціях групи «Співчуття» причина емоції і з погляду суб'єкта, і з погляду суспільної моралі оцінюється як погана і небажана для об'єкта, а ставлення суб'єкта до об'єкта є позитивним. При злорадстві причина емоції з погляду суб'єкта оцінюється як погана, але бажана для об'єкта, з погляду суспільної моралі – як погана і небажана для об'єкта, ставлення суб'єкта до об'єкта є негативним. Сам суб'єкт емоційного переживання при емоціях групи «Співчуття» з погляду суспільства оцінюється позитивно, а при злорадстві – негативно, об'єкт емоції в обох випадках суспільством оцінюється позитивно. Таким чином, однозначно оцінити і, відповідно, категоризувати емоції групи «Співчуття» та злорадства як позитивні чи негативні просто неможливо. При емоції заздрості і з погляду суб'єкта, і за етичними нормами, позитивно оцінюється лише причина емоції.

Отже, через наше дуальне сприйняття світу ми постійно розділяємо все, що нас оточує і що з нами відбувається, на хороше та погане, приємне та неприємне, корисне та шкідливе тощо. Тобто постійно відбувається наша оцінна діяльність, яка має своє відображення в мові. Категорія оцінки є універсальною і має давню традицію вивчення у філософській етиці та філософській логіці. Віднедавна мовна об'єктивація оцінки стала активно досліджуватися і в лінгвістиці. Як зазначають мовознавці, основні елементи оцінної структури в мові (суб'єкт оцінки, предикат і об'єкт оцінки) відповідають компонентам оцінки в логіці (суб'єкт, предмет та основа оцінки). Однак у мові оцінна структура побудована значно складніше і містить ще низку додаткових компонентів.

³² Е.М. Вольф, *Функциональная семантика...*, с. 236.

На жаль, серед величезного розмаїття праць, присвячених об'єктивації оцінки в мові, дуже невелику кількість становлять розвідки, які розглядають проблеми аксіологічної концептуалізації емоцій, що становить основу нашого дослідження. Аксіологічний підхід до вивчення вербалізації емоційних явищ допомагає краще зрозуміти принципи їх концептуалізації та категоризації в мовній картині світу. На зв'язок емоцій та оцінки вказують багато науковців. У психології емоції розглядаються як інстинктивні оцінні реакції суб'єкта на ті чи ті об'єкти або процеси об'єктивної дійсності. Тобто вважається, що емоції самі вже є своєрідними диференційованими оцінками. Як і будь-які реалії об'єктивної дійсності, людські почуття також є предметом оцінного судження і можуть отримувати різні аксіологічні характеристики. Оцінка в ситуації, що описує емоційні переживання, може стосуватися різних її учасників – суб'єкта, об'єкта та причини емоції, а також самого емоційного переживання, його наслідків і всієї ситуації, що моделюється назвою почуття. Ця оцінка може здійснюватися з позиції оповідача, спостерігача (найчастіше спостерігач і оповідач виступають в одній особі), суб'єкта або об'єкта емоції. Серед різних категорій оцінок мовна об'єктивація почуттів найчастіше містить моральну та гедоністичну оцінки. Моральна оцінка характеризує вчинки й наміри людини, її ставлення до інших людей з позиції добра та зла. У вербалізації емоцій вона виражається за допомогою епітетів, що репрезентують антропоморфні ознаки почуттів, а також шляхом мовної об'єктивації супутніх близьких або полярних почуттів. Гедоністична оцінка характеризує відчуття експерієнцера за шкалою «приємно/неприємно». У вербалізації емоцій вона виражається через метафоричні дескрипції, які репрезентують концептуальні ознаки та асоціативні образи почуттів. Зазвичай, у мовній об'єктивації емоцій вектор гедоністичної оцінки (приємно/неприємно) збігається з вектором етичної оцінки емоцій як хороших або поганих. Проте деякі моральні почуття (наприклад, емоції групи «Співчуття» та злорадства) досить важко однозначно кваліфікувати як позитивні чи негативні, оскільки знаки їхніх гедоністичної та моральної оцінок не збігаються.

Бібліографія

- Arutūnova N.D., *Aksiologija v mehanizmah žizni i āzyka*, [v:] *Problemy strukturnoj lingvistiky 1982*, V.P. Grigor'ev (red.), Moskva 1984, s. 5–23.
- Arutūnova N.D., *Tipy āzykovykh značenij. Ocenka. Sobytie. Fakt*, Moskva 1988.
- Dodonov B.I., *V mire ěmocij*, Kiev 1987.
- Ivin A.A., *Osnovaniā logiki ocenok*, Moskva 1970.

- Il'in E.P., *Èmocii i čuvstva*, Sankt-Peterburg 2001.
- Kosmeda T.A., *Aksiologični aspekty pragmalingvistyky: zasoby vyražennâ kategorii ocinky v ukraïns'kij ta rosij's'kij movah*. Avtoref. dys.... dokt. filol. nauk, Harkiv 2001.
- Maslov E.S., *Osnovnye kategorii i problemy teorii cennostej: Učebno-metodičeskoe posobie*, Kazan' 2010.
- Mikołajczuk A., *Problem ocen w analizie wybranych polskich nazw uczuć z klasy semantycznej gniewu*, [w:] *Język a Kultura*, t. 14: *Uczucia w języku i tekście*, I. Nowakowska-Kempna, A. Dąbrowska, J. Anusiewicz (red.), Wrocław 2000, s. 117–134.
- Másišev V.N., *Ličnost' i nevrozy*, Leningrad 1960.
- Nadeina L.V., *Metafora dvoženâ i ocenka*, „Filologičeskie nauki. Voprosy teorii i praktiki” 2011, № 1, s. 116–119.
- Nikolaenko L., *K probleme aksiologičeskoj deskripcii žalosti v russkom âzyke*, „Studia Rossica Posnaniensia” 2017, z. 42, s. 219–230.
- Nikolaenko L.Ĭ., *Ocinka v movnij konceptualizacii emocij grupy «Spivčuttâ» (na materialii pol's'koï, ukraïns'koï i rosij's'koï mov)*, „Movoznavstvo” 2016, № 3, s. 32–40.
- Nikolaenko L., *Reprezentaciâ èmocij grupy “Sočuvstvie” v russkoj âzykovoï kartine mira (aksiologičeskij aspekt)*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Linguistica Rossica” 2016, t. 13, s. 67–75.
- Nikolaenko L., *Reprezentaciâ èmocii zazdrostì v ukraïns'kij movnij kartyni svitu (aksiologičnyj aspekt)*, „Slavica Wratislaviensia” 2020, t. 172, s. 67–76.
- Potebnâ A.A., *Èstetika i poëtika*, Moskva 1976.
- Vendina T.I., *Semantika ocenki i eë manifestaciâ sredstvami slovoobrazovaniâ*, „Slavânovedenie” 1997, № 4, s. 41–48.
- Vol'f E.M., *Èmocional'nye sostoâniâ i ih predstavlenie v âzyke*, [v:] *Logičeskij analiz âzyka. Problemy intensional'nyh i pragmatičeskikh kontekstov*, N.D. Arutunova (red.), Moskva 1989, s. 55–75.
- Vol'f E.M., *Sostoâniâ i priznaki. Ocenka sostoâniâ*, [v:] *Semantičeskie tipy predikatov*, O.N. Seliverstov (red.), Moskva 1982, s. 320–339.
- Vol'f E.M., *Funkcional'naâ semantika ocenki*, Moskva 2002.
- Zalznâk A.A., *Mnogoznačnost' v âzyke i sposoby eë predstavleniâ*, Moskva 2006.
- Zalznâk A.A., *Zametki o slovah: obšenie, otnošenie, pros'ba, čuvstva, èmocii*, [v:] *Ključevye ideï russkoj âzykovoï kartiny mira*, Moskva 2005, s. 280–288.